

Vytautas Lesčius

LIETUVOS MIESTŲ IR APSKRIČIŲ KARO KOMENDANTŪROS 1918-1920 METAIS

1918 m. pabaigoje - 1919 m. pradžioje tik ką susikūrusiai Lietuvos valstybei ėmė grėsti didelis pavojus. Raudonoji armija, okupavusi nemažą teritorijos dalį, siekė užgrobti visą kraštą ir įvesti savąją valdžią. Vokiečių okupacinė kariuomenė be kovų traukėsi į vakarus iš visos Lietuvos. Lenkija pietuose taip pat nebuvo geranoriškai nusiteikusi Lietuvos atžvilgiu ir brandino agresyvius planus. Visame krašte išorės priešų infiltruoti agentai aktyvino veiklą, siautėjo gausios kriminalistų gaujos. Gyventojų nuotaika buvo prislėgta.

Esant tokiai padėčiai Laikinoji Lietuvos vyriausybė 1919 m. vasario 7 d. patvirtino "Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus"¹, o vasario 13 d. paskelbė karo padėtį trijų dešimčių varstų (1 varstas prilygo 1,06 kilometro - V.L.) ruože nuo fronto linijos buvusiose Seinų, Kauno, Alytaus, Vilkaviškio, Marijampolės, Kėdainių ir Kaišiadorių apskrityse², kur su priešais jau kovėsi pirmieji savanorių kariuomenės būriai. Kitose apskrityse karo padėtis buvo paskelbta vėliau. Lietuvos srityse, kuriose buvo paskelbta karo padėtis, buvo steigiamos miestų ir apskričių karo komendantūros, kurios pradėjo stiprinti valstybingumą.

¹ Laikinosios vyriausybės žinios, K., 1919, Nr. 4 P.1-2.

² 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai//Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau - LCVA). F.384. Ap.1. B.3. L.30.

Komendantūrų veikla iki šiol dar labai mažai tyrinėta, nors jų indėlis buvo nemažas. Daugiau reikšmingesnių darbų minėta tema beveik nėra, išskyrus keletą publikacijų apie Kauno miesto ir apskrities karo komendantūros veiklą³ istorinėje literatūroje.

Šiuo straipsniu norima pagal archyvinę medžiagą, vyriausybinis dokumentus, periodinę spaudą, atsiminimus bei kitus šaltinius, apžvelgti šių karių įstaigų ir joms pavaldžių ginkluotųjų pajėgų kūrimosi kelią, parodyti jų kiekybinį augimą, stiprėjimą ir vaidmenį, padedant įtvirtinti Lietuvos valstybingumą visame krašte Nepriklausomybės kovų metu 1918-1920 metais.

Karo komendantūrų funkcijos. Pafrontės svarbesnėse gyvenvietėse komendantus laikinai skirdavo ir stambesnių karių dalių vadai. Kartais karo komendantai buvo skiriami ne tik apskričių miestams, bet ir strateginės reikšmės miesteliams. Karo komendantūros pirmiausiai turėjo rūpintis mobilizacija, drausme bei tvarkos palaikymu. Mobilizacija apėmė naujokų šaukimą, atsargos karių ir priemonių karo reikalams registraciją, karo padėties ir šaulių sąjungos rinktines bei kitus dalykus. Komendantūroms buvo suteikta labai daug teisių šalyje paskelbus karo padėtį ir veikiant ypatingiems krašto apsaugos įstatymams. Komendantų reikalavimus vykdė ir kitų ministerijų valdininkai. Jauna, besikurianti valstybė, kovodama žūtibūtinę kovą ir turėdama šiuos įstatus, galėjo valstybės viduje sudaryti bent būtinausias sąlygas valstybės darbui.

Nepriklausomybės kovų metu Lietuvoje svarbiausias buvo I ir II rūšių karo komendantūros. 1919 m. birželio 16 d. buvo patvirtinti II rūšies karo komendantūrų (Lietuvoje buvo dauguma) etatai. Jais vadovaujantis, kiekvienoje šios rūšies komendantūroje kartu su pėstininkų kuopa galėjo būti 7 karininkai, 2 karo valdininkai, 283 kareiviai, 42 arkliai ir 8 vežimai⁴. 1920 m. sausio 20 d. ir tų pačių metų balandžio 1 d. šie etatai buvo šiek tiek pakoreguoti⁵.

1919 m. liepos 18 d. buvo patvirtinta ir I rūšies karo komendantūrų sudėtis. Šiose komendantūrose galėjo būti 19 karininkų, 11 karo valdininkų, 576 kareiviai, 74 arkliai ir 24 vežimai⁶. Tačiau nuo 1920 m. sausio 20 d. sumažino etatus: kiekvienoje liko 14 karininkų, 7 karo valdininkai, 269 kareiviai, 37

³ Karpenko. Pirmieji Kauno miesto ir apskrities karo komendantūros gyvavimo metai//Karo archyvas. T.3. K., 1926. P.32-37; Kauno karo komendantūra 1919-1929 m./Red. P.Jurgelevičius. K., 1930; Vyr.lt. Gužas. Atsiminimai iš Kauno karo komendantūros darbų 1919 m. sausio-kovo mėn./Karo archyvas. T.1.K., 1925. P.192-204 ir kt.

⁴ Vyr. kariuomenės vado gen.S.Žukausko patvirtinti II-os rūšies komendantūrų etatai/LCVA. F.384. Ap.3. B.342. L.18.

⁵ LCVA. F.10. Ap.1. B.26. L.8 ir 26.

⁶ Vyr.kariuomenės vado gen. S.Žukausko 1919 m. liepos 18 d. patvirtinti I-os rūšies komendantūrų etatai/LCVA. F.384. Ap.3. B.342. L.66.

arkliai ir 17 vežimų⁷. Dar po trijų dienų jose buvo leista papildomai turėti 4 raštvedžius jaunesniųjų karininkų teisėmis ir 10 eilinių kareivių⁸. 1920 m. kovo 31 d. buvo sureguliuoti ir prie I rūšies karo komendantūrų buvusių pėstininkų kuopų bei mokomųjų komandų etatai⁹.

1920 m. spalio 15 d. atskirai buvo patvirtinti didesnių Lietuvos miestų bei apskričių - Šiaulių ir Panevėžio - karo komendantūrų etatai. Jose galėjo būti po 4 karininkus, 2 karo valdininkus, 160 kareivių, 18 arklių ir 66 vežimus¹⁰. Šie aukščiausios karinės vadovybės reguliuojami miestų ir apskričių karo komendantūrų etatai turėjo atitikti tuo laikotarpiu joms keliamus uždavinius ir padėti juos operatyviai spręsti. Karo komendantūros veikė visose apskrityse, nors jų veikla nebuvo vienoda. Tai priklausė nuo vienoje ar kitoje vietoje kintančios situacijos, žmonių bei turėtų ginklų atsargų.

Pirmoji Vilniaus miesto karo komendantūra. Lietuvos karinė vadovybė karo komendantūrų steigimu susirūpino gana anksti. Vokiečiams pradėjus trauktis iš okupuotų kraštų, Vilniaus gyventojai pradėjo leisti daug propagandinių laikraščių įvairiomis kalbomis, steigti daug įvairių organizacijų. Ėmė veikti keletas valdžių.

Aktyviausiai dirbo lietuvių, lenkų ir bolševikų organizacijos. Lenkai spietėsi į POW (Polska Organizacja Wojskowa) organizaciją, vadovaujamą gen. V. Vejtko ir organizavo savanorių dalinius, kuriuos rėmė Vilniaus ir jo apylinkių turtingieji lenkų dvarininkai bei Varšuvos rytų žemių komitetas.

O bolševikai tuo metu rinko savanorius Raudonajai armijai. Mieste buvo neramu. Gyventojų saugumą galima buvo užtikrinti ginkluota jėga. Tačiau lietuviai tuo metu nei lėšų, nei ginklų, nei savanorių dar neturėjo. Todėl 1918 m. gruodžio 13 d. buvo įsteigta tik etapo komendantūra, kuriai vadovavo krn. A. Jackevičius¹¹. Gruodžio 24 d. iš jos ir neišvykusių į Alytų trisdešimt dviejų 1-ojo pėstininkų pulko kareivių buvo organizuota Vilniaus miesto karo komendantūra. L. Gira buvo paskirtas komendantu, o jo padėjėju - krn. K. Škirpa¹².

Komendantūra kūrėsi Jurgio g. 36, buvusiuose Militär Verwaltung rūmuose. Kitą dieną Vilniaus miesto komendantūrai buvo paskelbtas pirmasis įsakymas. Juo remiantis komendanto žinion perėjo visos apsaugos įstaigos, o jų

⁷ Vyr kariuomenės vado gen.lt.n.P.Liatuko 1920 m. sausio 2 d. patvirtinti 1-os rūšies komendantūrų etatai//LCVA. F.10. Ap.1. B.26. L. 4-5.

⁸ Ten pat. L.7.

⁹ Ten pat. L.1; F.506. Ap.1. B.26. L.8 ir 26.

¹⁰ Ten pat. L.48.

¹¹ 1918 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai//LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.6.

¹² Ten pat. L.7.

vadovai privalėjo kasdien atsiskaityti už savo veiklą. Komendantūros adjutantų buvo paskirtas P. Gužas¹³.

Gruodžio 26 d. iš Krašto apsaugos ministerijos gavus pirmuosius 5000 markių, pradėti priiminėti savanoriai į formuojamas kuopas bei kulkosvaidžių komandą, paskirti instruktoriai, karo gydytojai ir kt.¹⁴

Krašto apsaugos ministerija, turėdama didelių finansinių sunkumų, komendantūrai lėšų negailėjo. Gruodžio 29 d. jai buvo paskirta 50 000, 1919 m. sausio 1 d. - 30 000, sausio 3 d. - 80 000 markių¹⁵. 1918 m. gruodžio 31 d. buvo gauta patalynės, aprangos, ūkinio ir kt. inventoriaus.

Parašytas ir išspausdintas atsišaukimas "Vilniaus piliečiams" laikytinas svarbiu komendantūros (K. Škirpos ir J. Pajaujo) žingsniu. Jame Vilniaus ir jo apylinkių įvairių tautybių gyventojai buvo pakviesti stoti į savanorių pulkus¹⁶. Šį atsišaukimą lietuvių moksleiviai greitai išplatino visame mieste. K. Škirpa ir J. Pajaujįs jį perskaitė miesto teatre gausiai susirinkusiai Vilniaus lietuvių visuomenei. Atgimstančiai Lietuvos kariuomenei publika sukėlė didesnę ir nuoširdžias ovacijas, o joms nutilus, sugiedojo Tautos himną¹⁷.

Savanoriais į komendantūrą stėjo įvairiausių visuomenės sluoksnių atstovai: buvusieji studentai, vyresniųjų klasių mokiniai, jaunesniojo amžiaus inteligentai, darbininkai. Visus juos jungė sostinės gelbėjimo idėja. Į savanorius užsirašė ir 4 merginos: Anelė Branevaitė, Marija Kybartaitė, Ona Labonaitė ir Kazė Vasiliauskaitė¹⁸. Per savaitę prisirinko apie 500 vyrų, tarp jų 20 karininkų bei karo valdininkų¹⁹. Visokiais būdais iš vokiečių buvo įsigyta 50 šautuvų, keliolika revolverių, 500 rankinių granatų, pora lengvųjų ir vienas sunkusis kulkosvaidis²⁰.

Deja, savanoriams neužteko nei aprangos, nei ginklų, kad galėtų apginti vyriausybę. Apie Vilniaus gynimą nuo gresiančios naujos okupacijos nebuvo ir kalbos. Komendantūros vadovybė buvo priversta dalį savanorių paleisti namo.

Buvo sugalvota labai paprasta sava uniforma: kareiviams - ant dešinės rankovės tautinių spalvų trikampis su Vilniaus komendantos spaudu, o karininkams - platesnė trispalvė juosta²¹.

¹³ 1918 m. įsakymai Vilniaus miesto komendantūrai//LCVA. F.1126. Ap.4. B.206. L.1.

¹⁴ Ten pat. L.2.

¹⁵ 1918 m. įsakymai Vilniaus miesto komendantūrai//LCVA. F.1126. Ap.4. B.206. L.1-2,5,14.

¹⁶ Savanoris. Lietuvos kariuomenės užuomazga Vilniuje// Karys. K., 1928. Nr.8. P.160.

¹⁷ Škirpa K. Savanorių pašaukimas// Sėja. Čikaga. 1968. Nr. 1. P.5.

¹⁸ Gužas P. Atsiminimai apie pirmąsias mūsų kariuomenės kūrimosi dienas//Mūsų žinynas. T.5. K., 1923. P.448.

¹⁹ Škirpa K. Savanorių pašaukimas... P.5.

²⁰ Mykolas Sleževičius/ Red. A.Rūkas. Čikaga, 1954. P.219.

²¹ Škirpa K. Savanorių pašaukimas... P.5.

Šitaip apsiginklavusi Vilniaus komendantūra turėjo drąsos išeiti į viešumą, kai mieste buvo pilna besitraukiančių vokiečių, besiorganizuojančių lenkų legionininkų, vietinių bolševikų, laukiančių paramos iš rytų.

Gruodžio 31 d. komendantui L.Girai susirgus, jo pareigas perėmė krn. K.Škirpa. Tą pačią dieną vokiečiai pradėjo trauktis iš Vilniaus, o sausio 1 d. paliko žemutinę miesto dalį, nuimdami savo vėliavą nuo Gedimino pilies bokšto. Tada krn. K.Škirpa, adjutanto P.Gužo ir būrelio kareivių lydimas, nuskubėjo į pilies kalną ir iškėlė lietuvišką trispalvę vėliavą. Jos pakėlimą palydėjo trumpa krn. K.Škirpos kalba ir sargybos salvė. Be krn. K.Škirpos ir P.Gužo, vėliavos pakėlimo šventėje dalyvavo karo valdininkas J.Nistelis ir kareiviai savanoriai: V.Steponavičius, S.Butkus, M.Slivanskas, A.Rauba, R.Marcelis ir P.Plauska²².

Vėliau K.Škirpa vėliavos iškėlimą Gedimino kalne prisiminė tokiais žodžiais: "Šis momentas vienas pačių įspūdingiausių mano gyvenime. Baigė vėliavos iškėlimo apeigas karininkai ir kareiviai iš džiaugsmo išsibučiavome, kaip tikrą vienos motinos sūnūs"²³.

1919 m. sausio 1 d. apie 17 val. Vilniaus gatvėse pasirodė lenkų savignos daliniai. Gen. V.Vejiko pasiskelbė Lietuvos ir Baltarusijos karo srities vadu ir užvaldė Vilnių be Lietuvos vyriausybės sutikimo, gen. A.Mokšickis pasiskelbė Vilniaus komendantu ir paskelbė mieste karo padėtį.

Sausio 3 d. lenkų legionininkai susidūrė su atsilenkančiais Raudonosios armijos daliniais prie Naujosios Vilnios. Po smarkaus susišaudymo lenkai pradėjo trauktis. Iširti Vilnių puolančias bolševikų pajėgas ir joms sukliudyti pasiūsta 20 kareivių komendantūros žvalgyba krn. A.Jakštui vadovaujant. Įsitikinę, kad beprasmiška priešintis bolševikams, sausio 5 d. Vilniaus komendantūra pasitraukė iš Vilniaus ir kitą dieną atvyko į Kauną.²⁴ Jos veikla nutrūko.

Kauno miesto ir apskrities komendantūra. 1919 m. sausio 2 d. iš Vilniaus persikėlusį į Kauną M.Sleževičiaus vadovaujama vyriausybė labai skubiai organizavo kariuomenę. Tai nebuvo lengva. Tomis dienomis Kaune veikė dvi valdžios - lietuvių ir vokiečių, buvo keletas štabų - lietuvių, vokiečių, bolševikų ir lenkų POW. Itin aktyviai veikė bolševikų sudarytoji darbininkų taryba, ją rėmė bolševikuojanti vokiečių taryba (Soldatenratas) ginklais ir kitkuo padedanti kurti Raudonąją armiją Lietuvoje. Lenkai ir nemažai žydų nepalankiai žiūrėjo į besikuriančią Lietuvą. Jie laukė Rusijos bolševikų įsi-

²² Butkus S.Plevėsuok Lietuvos vėliava//Karys. K., 1928. Nr. 20. P.376.

²³ Mykolas Sleževičius... P.223.

²⁴ Kaip bolševikai užėmė Vilnių// Lietuva. 1919. Sausio 14.

viešpatavimo. Iš pradžių mažai kas paisė Valstybės Tarybos ir Laikinosios vyriausybės.

Todėl pirmuoju krašto apsaugos ministro įsakymu, persikėlus iš Vilniaus į laikinąją sostinę Kauną, 1919 m. sausio 5 d. buvo įsteigta Kauno miesto ir apskrities komendantūra. Jos pirmuoju komendantu buvo paskirtas energingas ir veiklus krm. J. Mikuckis. Jis privalėjo kasdien asmeniškai informuoti krašto apsaugos ministrą krm. M. Velykį apie padėtį Kauno mieste ir apskrityje²⁵. Komendanto padėjėju tapo krm. K. Škirpa.

Jau pirmosiomis dienomis buvo paskirti komendantūros adjutantai P. Gužas ir A. Novickis, pradėtos formuoti: I- oji pėstininkų kuopa (vadas - krm. Vl. Barkauskas), I-asis raitelių husarų eskadronas (vadas - krm. J. Kasiulis), raitelių kulkosvaidžių komanda (viršininkas - krm. J. Pranculis), lenkiškai kalbančiųjų savanorių būrys (vadas - krm. I. Adamkevičius), grenadierių komanda (viršininkas - krm. A. Hanas) ir kt.²⁶. Kuopų bei komandų vadovai pradėjo organizuoti kareivių mokymą.

Sausio 10 d. buvo perimti buvę Vilniaus karo komendantūros kariai (20 karininkų ir 133 kareiviai) su 2 kulkosvaidžiais, 28 šautuvais, 12 karabinų, 7 revolveriais, 450 rankinių granatų ir 1594 šoviniais²⁷. Vilniaus komendantūra sudarė Kauno komendantūros užuomazgą ir pirmąjį branduolį.

Komendantūra pradėjo veikti buvusiam 2-ajame pėstininkų pulko štabo pastate Daukanto 5, tačiau dėl vietos stokos greit persikėlė į didesnes patalpas D. Vilniaus 2. Jos veiklos plėtrai reikėjo daug lėšų. Nors jų ir labai trūko, tačiau Krašto apsaugos ministerijos vadovybė, realiai įvertindama šios komendantūros vaidmenį itin sudėtingu atkuriamuoju laikotarpiu, lėšų negailėjo ir vien 1919 m. sausio ir vasario mėnesiais skyrė apie 1,5 mln. markių²⁸. Ir vėliau buvo skiriama daug lėšų.

Komendantūros vadovybė atsišaukimais kreipėsi į buvusius rusų kariuomenės kavalerijos bei kulkosvaidžių dalyse tarnavusius kareivius. Jie buvo kviečiami stoti į komendantūros formuojamus dalinius. Savanoriai pradėjo gausiai rinktis. Antai sausio 11 d. į komendantūrą atvyko 16, sausio 12 d. - 32, sausio 14 d. - 42, sausio 15 d. - 74, sausio 16 d. - 77 savanoriai ir t.t.²⁹. Vėliau į Kauną ėmė plaukti šimtai savanorių. Kauno komendantūra nuo 1919 m. sausio 13 d. iki vasario 26 d. priėmė 1200, vasario 27-birželio 21 d. - 2944, birželio 22- rugpjūčio 6 d. - 648, rugpjūčio 7- gruodžio 31 d. - 648 savanorius. Iš

²⁵ 19919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai // LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.12.

²⁶ 1919 m. įsakymai Kauno m. ir apskr. komendantūrai // LCVA. F.1126. Ap.4. B.206. L.11.

²⁷ Ten pat. L.12-14.

²⁸ Apskaičiuota remiantis 1919 m. įsakymais tiekimų skyriui // LCVA. F.1. Ap.1. B.1. L.22, 24, 53-54, 77, 79, 87, 96, 104, 112, 116, 124, 139, 146, 154.

²⁹ 1919 m. įsakymai Kauno miesto ir apskrities komendantūrai // LCVA. F.1126. Ap.4. B.206. L.16-24.

viso per 1919 metus ji priėmė ir išsiuntinėjo į įvairius dalinius 5425 savanorių³⁰.

Daugėjant savanorių, komendantūra nebepajėgė jų registruoti bei reikiamai aprūpinti. 1919 m. sausio 13 d. Daukanto 5 buvo įsteigtas krn. V.Steponavičiaus vadovaujamas savanorių registracijos biuras³¹.

Daug dėmesio buvo skiriama kareivių mokymams. Kuopų, eskadronų vadams, komandų viršininkams ir instruktoriams buvo įsakyta "padėti kuo daugiausiai energijos ir darbo apmokymui eilinių" pagal 1919 m. sausio 11 d. patvirtintas vidaus tvarkos taisykles³². Komendanto padėjėjas krn. K.Škirpa³³ buvo atsakingas už Kauno miesto apsaugos rikiuotės dalies tvarkymą ir eilinių kareivių mokymą.

Buvo sudaromos naujos kuopos ir komandos. Trūkstant daliniuose puskarininkių, sausio 25 d. buvo įsteigta mokomoji komanda, kurios viršininku buvo paskirtas krn. J.Bobelis³⁴. Siekdami užkirsti kelią negeistiiniams ir demoralizuojantiems reiškiniams, 1919 m. sausio 31 d. buvo sudarytas komendantūros 5 narių pulko teismas, kurio pirmininku paskirtas krn. J.Žvinys³⁵. Kai reikėdavo šis teismas vėliau sprendavo ir karo lauko teismo bylas.

Daugėjant karinių dalinių, vasario 11 d. buvo sudarytas Kauno miesto ir apskrities komendantūros I-asis batalionas. Jo vadu buvo paskirtas krn. J.Pranculis. Vasario 16 d. Kaune buvo įkurta komendantūrai pavaldė belaisvių stovykla, kurios viršininku tapo krn. Z.Baltušauskas³⁶.

Komendantūra išaugo, sustiprėjo. 1919 m. vasario mėn. pabaigoje joje buvo 57 karininkai, 12 karo valdininkų ir 1118 kareivių. Ji turėjo 160 arklių, 6 kulkosvaidžius, 1105 šautuvus, 70 revolverių, 925 rankines granatas, 73000 šovinių, 4 lauko telefono aparatus, 10 km kabelio ir kt. kariško turto³⁷. Nors mieste dar tebeveikė vokiečių komendantūra, bet gyventojai ėmė labiau klausyti lietuvių komendanto, kuris drąsiai ir atkakliai reikalavo vykdyti Lietuvos valdžios ir jo paties įsakymus. Kauno komendantūrai stiprėjant, galėjo plėstis ir atkurtos valstybės aparatas, steigti valdžios ir visuomenės įstaigos, atgyti (prekyba, pramonė) ekonominis gyvenimas. Kasdien įvairiais reikalais į ko-

³⁰ Jakštas J. Nepriklausomos Lietuvos istorija. Čikaga, 1992. P.16.

³¹ 1919 m. įsakymai Kauno m. ir apskr. komendantūrai // LCVA. F.1126. Ap4. B.206. L.25.

³² Ten pat. L.17.

³³ Ten pat. L.19.

³⁴ 1919 m. įsakymai Kauno m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.1126. Ap4. B.206. L.62.

³⁵ Ten pat. L. 78.

³⁶ Ten pat. L.114, 141.

³⁷ Kauno komendantūros žinios 1919 m. vasario 28 d. //LCVA. F.929. Ap.4 B.45 L.78.

mendantūrą kreipdavosi po 3000 - 4000 žmonių, norėdami gauti leidimą išvykti, nes visuose Kauno keliuose buvo lietuvių kareivių patruliai³⁸.

1919 m. kovo 2 d. iš kelių komendantūros kuopų buvo sudarytas atskirasis batalionas, vėliau pavadintas Atskiruoju Vilniaus batalionu. Jo vadu tapo krn. K.Škirpa³⁹. Kovo 15 d. prie komendantūros buvo sudaryta krn. J.Jočio vadovaujama karo lauko milicijos kuopa, kuri talkino negausiai policijai, dar tinkamai nesuorganizuotai ir nepajėgiančiai palaikyti reikiamos tvarkos mieste bei apskrityje. Į ją buvo priimami stambūs, aukšti, labiau išsilavinę vyrai. Šiai kuopai teko itin atsakingi uždaviniai⁴⁰.

1919 m. liepos 8 d. iš komendantūros dalių buvo sudarytas atskirasis savarankiškas Kauno batalionas, kurio vadu paskirtas krn. V.Petrauskas. Į šį batalioną perėjo 642 komendantūros kariai⁴¹. Šis batalionas vėliau peraugo į 7-ąjį pėstininkų Žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulką.

1919 m. liepos mėn. Kauno miesto ir apskrities komendantūrai buvo suteiktas I-os rūšies komendantūros statusas. Siekdami komendantūros veiklą pritaikyti prie pakitusių sąlygų ir naujų uždavinių, iki 1920 m. vidurio ją reorganizavo: ne kartą tikslinti etatai, buvo steigiami nauji ir pertvarkomi veikę skyriai, plečiami punktai ir kt.

1920 m. rugpjūčio 22 d. pasikeitė ir komendantūros vadovybė. Naujuoju komendantu buvo paskirtas krn. J.Mačiulaitis⁴². Spalio 9 d. komendantūros štabas iš Gedimino 17 persikėlė į Laisvės al. 72⁴³. Komendantūra augo, stiprėjo.

Tačiau tokia ji tapo tik po poros aktyvių ir produktyvių veiklos metų. Tuo tarpu pirmosios komendantūros gyvavimo dienos buvo labai sunkios. Faktiškai visa valdžia, susisiekimo priemonės dar priklausė vokiečiams, kurie visokiais būdais kliudė valstybės kuriamąjį darbą. Revoliucijos demoralizuoti bolševikuojantieji vokiečių kareiviai - spartakininkai rėmė vietos komunistus. Jie dažnai grasindavo nuginkluoti mūsų kariuomenę, suimti Valstybės Tarybos ir vyriausybės narius. Komendantūrai teko nuolat budėti ir sekti prieš rezgamas pinkles. Nebuvo išvengta kruvinių susirėmimų. 1919 m. kovo 18 d., ginant Amerikos misiją nuo pakrikusių vokiečių kareivių puolimo, žuvo Kauno komendantūros kareivis Pranas Eimutis, kuris, matydamas pavojų savo gyvybei, iš vietos nepasitraukė⁴⁴.

³⁸ Vyr. Itn. Gužas P. Atsiminimai iš Kauno karo komendantūros darbų... //Karo archyvas. T.1. K.,1925. P.195.

³⁹ 1919 m. įsakymai Kauno m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.1126. Ap.4. B.206. L.193

⁴⁰ Ten pat. L.205, 367.

⁴¹ Ten pat. B.20. L.161; B.216. L.50-54.

⁴² 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.283.

⁴³ 1920 m. įsakymai Kauno m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.1126. Ap.4. B.217. L.77.

⁴⁴ Savanorių žygiai. T.1. V., 1991. P.16-17.

1919 m. liepos 18 d., Žaliakalnyje uždegę didžiausias kareivines, vokiečiai pradėjo trauktis iš Kauno. Nežiūrėdamas padarytų skriaudų, komendantas kpt. J.Mikuckis, atvykęs su komendantūros mokomąja komanda (grojant orkestrui ir šviečiant degančioms kareivinėms) mandagiai atsisveikino su išvykstančiais vokiečiais⁴⁵.

Nuo 1918 m. pabaigos Kaune, ypač jo priemiesčiuose, aktyviai veikė bolševikai: dažnai mingavo, platino proklamacijas bei atsišaukimus, kurstė gyventojus neklausyti Lietuvos valdžios įsakymų ir net pradėjo steigti savo kariuomenę. Komendantūros pasirodymas Kaune sukėlė didelį priešų nepasitenkinimą.

Komendantui krn. J.Mikuckiui energingai vadovaujant, trečią komendantūros gyvavimo dieną buvo likviduota bolševikinė darbininkų taryba, uždarytas jos laikraštis "Proletarskaja Pravda". Per gana trumpą laiką mieste ir apskrityje buvo įvesta reikiama tvarka, sudarytos sąlygos normaliai dirbti vyriausybei ir valstybinėms įstaigoms.

Komendantūros daliniai ypač daug prisidėjo likviduodami 1920 m. vasario 22-23 d. sukeltą ginkluotą A.Panemunės kareivių sukilimą. Po šio smūgio bolševikai dar veikė, tačiau komendantūrai budriai sekant, jų veikla jau nebuvo tokia pavojinga.

Kauno komendantūra atliko svarbų vaidmenį likviduodama slapta lenkų karinę POW organizaciją, kuri lyg voratinklis apipynė visą Lietuvą ir siekė suorganizuoti sukilimą, kad nuverstų Lietuvos valdžią ir užimtų visą kraštą.

1918-1920 m. šios komendantūros darbas buvo labai reikšmingas. Komendantūros kariai nepaprastai pasiaukodami tarnavo ir dirbo.

Panevėžio miesto ir apskrities komendantūra. 1918 m. gruodžio 29 d. krn. J.Variakojis buvo paskirtas Panevėžio srities apsaugos viršininku⁴⁶. Iš apsaugos ministerijos gavęs 50 000 markių, jis 1918 m. sausio 2 d. atvyko į Panevėžį ir pradėjo organizuoti apsaugos būrį.

Tuo metu padėtis Panevėžyje buvo sudėtinga. Vokiečiai ruošėsi palikti miestą, o vietiniai bolševikai aktyviai veikė ir laukė ateinančios Raudonosios armijos. Iš sausio 7-osios į 8 d. naktį vokiečiams pasitraukus iš Panevėžio, krn.J.Variakojo organizuojamas savanorių būrys buvo dar per silpnas, kad paimtų miesto valdymą į savo rankas. Kitą dieną Raudonosios armijos dalinys užėmė Panevėžį⁴⁷.

⁴⁵ Plk. Gerulaitis Z. Kauno komendantūros 20 m. sukaktį minint// Karys. 1939. Nr. 1. L.12.

⁴⁶ 1918 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai//LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.9.

⁴⁷ Panevėžio srities apsaugos viršininko krn. J.Variakojo 1919 m. sausio 13 d. raštas Nr. 22 Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininkui//LCVA. F.384. Ap.3. B.12. L.47.

Krn. J.Variakojis su būriu savanorių iš Panevėžio patraukė Kėdainių link, pakeliui verbuodamas jaunuomenę. Pasiekęs Kėdainius būryje jis jau turėjo apie 100 žmonių. Kėdainiuose prasidėjo jų mokymas. Išaukęs ir sustiprėjęs būrys sausio mėn. pabaigoje pradėjo puldinėti bolševikų užimtas Ramygalos, Krekenavos ir Pociūnėlių apylinkes. Tie puolimai buvo vadinami "ekspedicijomis".

Krn. J.Variakojį paskyrus naujai formuojamo Panevėžio atskirojo bataliono vadu, 1919 m. birželio 1 d. naujuoju Panevėžio miesto ir apskrities komendantu buvo paskirtas krn. T.Chodakauskas. Jam buvo įsakyta toliau formuoti II rūšies komendantūrą⁴⁸. Krn. E.Miškinis vadovavo kuriamai kuopai. Liepos 15 d. prie Panevėžio komendantūros buvo prijungta tų pačių metų kovo 17 d. organizuota vietinės reikšmės Šeduvos miesto ir apskrities komendantūra su 34 kareiviais⁴⁹.

Panevėžio komendantūros kariai aktyviai dalyvavo kovose su bolševikais, vėliau su bermontininkais, padėjo likviduoti siautėjusias plėšikų gaujas ir užtikrinti tvarką bei rimtį mieste ir apskrityje.

Kėdainių miesto ir apskrities komendantūra. 1918 m. gruodžio 31 d. krn. A.Šarauskas buvo paskirtas Kėdainių srities apsaugos viršininku⁵⁰. Gavęs iš Krašto apsaugos ministerijos tiekimų skyriaus 22 000 markių⁵¹, jis atvyko į Baisogalą, kur pradėjo steigti savanorių būrį. V.Vainauskas, pirmasis savanoris, įstojo į šį būrį 1919 m. sausio 1d⁵².

Sausio 6 d. apsaugos būrys persikėlė į Kėdainius ir įsikūrė lietuviams perleistose vokiečių kareivinėse. Per valsčių savivaldybes buvo išplatinti atšaukimai, raginantieji jaunimą stoti į savanorių eiles. P.Lukšys buvo tarp pirmųjų savanorių⁵³. Būriui iš Kauno atvežė ginklų, tačiau visiems savanoriams jų neužteko. Padėtis pagerėjo tik vasario 3 d., gavus iš Kauno 70 šautuvų.

Vasario 1 d.pirmą kartą sargybos būrys susišaudė su bolševikų žvalgiais. Iššovę paskutiniuosius šovinius, savanoriai turėjo pasitraukti nuo bolševikų. Vasario 8 d., kaunantis su bolševikais prie Traučiuų kaimo, žuvo savanoris Povilas Lukšys - pirmoji Lietuvos kariuomenės kovų dėl nepriklausomybės auka⁵⁴.

⁴⁸ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.2. B.3. L.90.

⁴⁹ 1919 m. įsakymai Panevėžio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.501. Ap.1. B.24. L.68; 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.8. L.52.

⁵⁰ 1918 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.11.

⁵¹ 1918 m. įsakymai KAM tiekimų skyriui //LCVA. F.1. Ap.1. B.8. L.8.

⁵² 1919 m. įsakymai Kėdainių srities apsaugos būriui //LCVA. F.502. Ap.1. B.2. L.1.

⁵³ Ten pat. L.2-3.

⁵⁴ 1919 m. įsakymai Kėdainių srities apsaugos būriui //LCVA. F.502. Ap.1. B.2. L.16.

1919 m. vasario 20 d. apsaugos būrys buvo pertvarkytas į II rūšies Kėdai- nių miesto ir apskrities komendantūrą. Jos komendantu liko krn. J.Šarauskas. Iš buvusio apsaugos būrio buvo formuojama komendantūros kuopa su kul- kosvaidininkų būriu ir 25 raiteliais. Kovo 21 d. Baisogaloje buvo įsteigtas komendantūros skyrius, kuriam vadovavo krn. T.Kulajus⁵⁵. Komendantūros kariai dalyvavo kovose su bolševikais bei bermontininkais.

Nuo 1920 m. spalio 20 d. komendantu buvo kpt. J.Žvinys⁵⁶.

Šiaulių miesto ir apskrities komendantūra. 1919 m. sausio 1 d. krn. P. Žemaitis buvo paskirtas Šiaulių srities apsaugos viršininku⁵⁷. Gavęs iš Krašto apsaugos ministerijos tiekimų skyriaus 30 500 markių⁵⁸, jis nuvyko į Šiaulius ir pradėjo formuoti apsaugos būrį.

Šiauliuose padėtis buvo sunki, nes bolševikai veikė labai aktyviai. Juos rėmė vokiečių spartakininkai, organizuodami ginkluotus būrius. Sausio 8 d. jie, nuginklavę Šiauliuose veikusią vokiečių komendantūrą, įsitvirtino mieste. O sausio 15 d. į Šiaulius įžengė ir Raudonoji armija.

Susidarius tokioms nepalankioms sąlygoms, krn. P. Žemaitis buvo at- šauktas iš apsaugos viršininko pareigų ir perkeltas į Kauno stoties koman- dantūrą⁵⁹.

1919 m. kovo 11 d. vokiečiams sumušus bolševikus ir užėmus Šiaulius, buvo pradėta formuoti miesto ir apskrities komendantūra. Kovo 17 d. jos komendantu buvo paskirtas 2-ojo pėstininkų pulko krn. J. Motiejūnas- Valevičius. Iš to pulko jam paskyrė 2 karininkus ir 150 kareivių⁶⁰.

Bolševikams siautėjant Šiaulių apylinkėse, krn. J.Motiejūnas-Valevičius kovo 24 d. mieste ir apskrityje paskelbė karo padėtį. Buvo imtasi griežtų priemonių įvesti tvarką Šiauliuose, nors padėtį labai komplikavo mieste iš- plitusi dėmėtosis šiltinės epidemija bei vokiečių savivaliavimas.

Krn. J.Motiejūna-Valevičių netrukus iškvietė į Kauną ir balandžio 17 d. jo pareigas perėmė krn. A.Birontas⁶¹. Karo padėtis mieste tebegaliojo, paimti į nelaisvę buvusio bolševikų "Žemaičių pulko" kareiviai išsiųsti į Kaune vei- kusią belaisvių stovyklą, iš vokiečių perimta telefono ir telegrafo stotis ir kt.

Į Šiaulių komendantūrą buvo įtraukta Tauragėje nebaigto suformuoti 1-ojo žemaičių bataliono kuopa, o liepos 15 d. ir iki to laiko veikusi vietinė Kuršė-

⁵⁵ 1919 m. įsakymai Kėdaičių m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.502. Ap.1. B.17. L.39.

⁵⁶ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.309.

⁵⁷ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.11.

⁵⁸ 1919 m. įsakymai KAM tiekimų skyriui //LCVA. F.1. Ap.1. B.1. L.10.

⁵⁹ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F:384. Ap.1. B.3. L.17.

⁶⁰ Ten pat. L.52.

⁶¹ Ten pat. L.76.

nų miesto ir apskrities komendantūra (komendantas - krn. H.Paškevičius), kurioje buvo 1 karininkas ir 65 kareiviai⁶².

Didėjant bermontininkų pavojui, 1919 m. spalio 9 d. Šiaulių komendantūra buvo evakuota į Kauną. Lapkričio 3 d. prie jos laikinai buvo priskirtos Telšių, Sedos, Kretingos ir Tauragės komendantūrų kuopos. Jų viršininku buvo paskirtas krn. A.Birontas⁶³.

Vadovybės nuolat keitėsi, 1919 m. lapkričio 27 d. mjr. A.Birontą atleidus iš Šiaulių miesto ir apskrities karo komendanto pareigų. Kurį laiką karo komendantūrai vadovavo kpt. S.Rusteika, nuo 1920 m. balandžio 1 d. - vyr. ltn. K.Steikūnas, po balandžio 27 d. - ltn. A.Žilinskas, nuo rugpjūčio 8 d. - plk. E.Jodka, o nuo spalio 18 d. - kpt. A.Kundrotas⁶⁴. Dažnas komendantūros vadovybės kaitaliojimas neigiamai atsiliepė jos darbui.

Seinų miesto ir apskrities komendantūra. 1919 m. sausio 9 d. buvo pradėta formuoti I rūšies Seinų miesto ir apskrities komendantūra. Jos komendantu buvo paskirtas krn. S.Asevičius⁶⁵, o kuriamos kuopos, į kurią iškart buvo paskirti 126 kareiviai, vadu tapo krn. Kalinauskas. Krašto apsaugos ministerijos tiekimo skyrius jos formavimo reikalams skyrė 10 000 markių⁶⁶. Komendantūros karių daugėjo.

Suintensyvėjus lenkų puldinėjimams bei plėšikavimui, 1919 m. vasario 10 d. Seinų mieste ir apskrityje buvo paskelbta karo padėtis⁶⁷. Komendantūros kovinį pajėgumą sustiprino papildomai skirti 2 kulkosvaidžiai, 100 šautuvų, 5000 šovinių, 60 000 markių, nupirkta avalynės, mundurų ir kt⁶⁸. Komendantūrą maistu rėmė ir dalis tautiškai susipratusių lietuvių kilmės valstiečių bei dvasiškių.

1919 m. vasarą komendantūroje buvo 3 kuopos, o jose apie 400 karių⁶⁹. Tuo metu komendantūros kariams teko dalyvauti sunkiose kovose su besiveržiančiais į Lietuvos teritoriją lenkais, patirti pergalių ir nesėkmių.

1919 m. spalio 1 d. krn. S.Asevičių perkėlus į Kauno batalioną, Seinų miesto ir apskrities komendantu buvo paskirtas krn. J.Ivanauskas⁷⁰. 1920 m. liepos 17 d. šias pareigas iš jo perėmė vyr. ltn. P.Kulikauskas⁷¹.

⁶² 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.3. B.3. L.78; Kuršėnų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. liepos 1 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.61. L.34.

⁶³ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.197.

⁶⁴ Ten pat. L.235; B.23. L.105.,227,309,315; 1920 m. įsakymai Vietinės kariuomenės brigadai //LCVA. F.10. Ap.1. B.9. L.2.

⁶⁵ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.11. B.3. L.29.

⁶⁶ 1919 m. įsakymai Seinų m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.1565. Ap.2. B.76. L.1.

⁶⁷ KAM štabo viršininko 1919 m. vasario 13 d. pranešimas Nr.979 Seinų m. ir apskr. komendantui krn. S. Asevičiui //LCVA. F.384. Ap.3. B.12. L.79.

⁶⁸ Ten pat. Ap.2. B.76. L.19.

⁶⁹ Ten pat. L.29,33; Seinų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. gegužės 7-13 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.62. L.76-77; 1919 m. įsakymai Seinų komendantūrai //LCVA.F.1565. Ap.2. B.75. L.120.

Tų metų rudenį, vykstant aršioms kovoms su lenkais, rugsėjo 1 d. komendantūra buvo priversta persikelti į Lazdijus ir ten įsikūrė ilgesniam laikui.

Mažeikių miesto ir apskrities komendantūra. Kaizerinės okupacijos metais Mažeikiai nebuvo apskrities miestas - vokiečiai apskrities būstinę įsteigė Sedoje. Atstačius Lietuvos valstybę, Sedoje buvo įsteigti savivaldybių komitetai.

Tačiau veikė ir bolševikai. 1918 m. gruodžio mėn. pabaigoje jie įsitvirtino Mažeikiuose bei Sedoje. Kovo su bolševikais, iniciatyvą rodė kmn. P. Plechavičius, pradėjęs telkti partizanus. Jie buvo mokomi rikiuotės, šaudyti. Vokiečiams remiant, 1919 m. kovo 5 d. Mažeikiai buvo išlaisvinti⁷².

Dar 1919 m. vasario 18 d. buvo pradėta organizuoti Sedos miesto ir apskrities komendantūra. Jos komendantu buvo paskirtas P. Plechavičius⁷³. Tą pačią dieną iš Krašto apsaugos ministerijos tiekimų skyriaus buvo gauta 30 000 markių II rūšies komendantūros formavimo reikalams⁷⁴.

Kovo 7 d. Sedos mieste ir apskrityje buvo paskelbta karo padėtis⁷⁵, o kitą dieną komendantūrai - pirmas įsakymas⁷⁶. Nuo kovo 27 d. formuojamos kuopos kareiviams prasidėjo užsiėmimai.

1919 m. balandžio mėn. pradžioje iškilo būtinybė organizuoti komendantūrą Mažeikiuose. Miesto gyventojai, piktindamiesi vokiškųjų okupantų nežmonišku elgesiu, savivaliavimais ir plėšikavimais, balandžio 6 d. kreipėsi į Krašto apsaugos ministeriją, prašydami artimiausiu laiku Mažeikiuose įsteigti karo komendantūrą⁷⁷. Šis mažeikiėčių prašymas 1919 m. birželio 23 d. buvo patenkintas ir įkurta II rūšies komendantūra. Į jos sudėtį įėjo Sedos komendantūra. 1919 m. vasario 18 d. - Mažeikių komendantūros įkūrimo data⁷⁸. Naujosios komendantūros būstinė iki 1919 m. gruodžio 15 d. liko Sedoje.

Svarbiausias komendantūros uždavinys buvo siųsti naujokus į kitas kariuomenės dalis bei apsiginti nuo bermontininkų. Komendantūros kariai įtemptai budėjo ir buvo pasiruošę bet kuriuo metu atremti jų puolimą.

⁷⁰ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.200.

⁷¹ 1920 m. įsakymai Seinų komendantūrai //LCVA. F.1565. Ap.2. B.3. L.106.

⁷² Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. T.1. V., 1971. P.451.

⁷³ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.44.

⁷⁴ 1919 m. įsakymai Sedos m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.503. Ap.2. B.34. L.2; Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika //LCVA. F.384. Ap.3. B.534. L.228.

⁷⁵ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.44.

⁷⁶ 1919 m. įsakymai Sedos m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.503. Ap.2. B.34. L.1.

⁷⁷ Mažeikių valsč. komiteto 1919 m. balandžio 6 d. prašymas Nr.93 Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.3. B.12. L.45.

⁷⁸ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.109.

1919 m. lapkričio 1d. krn. P.Plechavičių perkėlus tarnybon į 5-ąjį pėstininkų pulką, naujuoju komendantu buvo paskirtas krn. J.Šlepetys⁷⁹. 1920 m. balandžio 20 d. komendantūra įsikūrė geležinkelininkų namuose.

Alytaus miesto ir apskrities komendantūra. Alytuje formuojantis 1-ajam pėstininkų pulkui, 1918 m. gruodžio mėn. pabaigoje - 1919 m. pradžioje į jį didelėmis grupėmis stėjo savanoriai. Pulko vadovybei teko spręsti daugybę klausimų, susijusių tiek su pulku, tiek su Alytaus miesto bei apskrities gyvenimu. Tuo tarpu karo komendantūros dar nebuvo. Krašto apsaugos ministro įsakymu Nr. 52 paragrafas 1 nuo 1919 m. vasario 24 d. buvo pradėta formuoti Alytaus miesto ir apskrities komendantūra. Jos komendantu buvo paskirtas 1-ojo pėstininkų pulko krn. A.Mikelėnas⁸⁰. Netrukus į ją pradėjo rinktis savanoriai. Dalis kareivių į komendantūrą buvo nukreipti iš 1-ojo pėstininkų pulko.

Balandžio 15 d. krn. A.Mikelėną grąžinus į 1-ąjį pėstininkų pulką, komendantu buvo paskirtas kitas to paties pulko krn. B. Naujanis - Šalkauskas⁸¹. Skubiai imta formuoti komendantūros kuopa, kurios vadu gegužės 8 d. tapo krn. Grušeckis. Tą dieną komendantūroje jau buvo 133 kareiviai. Varėnoje ir Dauguose buvo įsteigti komendantūros skyriai⁸².

1919 m. rugsėjo 20 d. iš Marijampolės atsiųsta 148 kareivių kuopa tapo Alytaus komendantūros antrąja kuopa⁸³. Be to, buvo formuojama kulkosvaidininkų komanda, kareiviai buvo reguliariai mokomi. Metų pabaigoje komendantūroje buvo 5 karininkai, 3 karo valdininkai ir 407 kareiviai⁸⁴.

1919 m. rugsėjo 29 d. vietoje krn. B. Naujanio-Šalkausko Alytaus miesto ir apskrities komendantu buvo paskirtas krn. A.Svilas⁸⁵. Po 4 mėnesių jis buvo perkeltas į 1-ąjį atsargos batalioną ir naujuoju komendantu 1920 m. sausio 20 d. tapo vyr. ltn. V.Daniliauskas⁸⁶.

Krašto apsaugos ministerijos generalinio štabo įsakymu komendantūra buvo reorganizuota. Remiantis patvirtintais naujais etatais jos sudėtis labai sumažėjo - 1920 m. pabaigoje komendantūroje liko 1 karininkas, 1 karo valdininkas ir 102 kareiviai⁸⁷.

⁷⁹ Ten pat. L.242.

⁸⁰ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.11. B.3. L.52.

⁸¹ Ten pat. L.68.

⁸² 1919 m. įsakymai Alytaus įgulai //LCVA. F.745. Ap.4. B.4. L.95-96; F.871. Ap.1. B.96. L.3.

⁸³ Ten pat. L.30-33.

⁸⁴ Alytaus m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. gruodžio 21 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.47. L.65.

⁸⁵ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.218.

⁸⁶ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.22.

⁸⁷ Alytaus m. ir apskr. komendantūros žinios 1920 m. gruodžio 22 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.47.L.91. m. balandžio

Biržų miesto ir apskrities komendantūra. Kaizerinės okupacijos metais buvo įsteigta Joniškėlio apskritis. 1918 m. pabaigoje išrinktas apskrities komitetas, suorganizuota milicija. Tačiau gruodžio mėn. pabaigoje, vokiečiams pasitraukus iš Joniškėlio, vietos komunistai, padedami bolševikų, 1919 m. sausio mėn. pradžioje nušalino rinktąją lietuvių administraciją ir ėmė kurti revoliucinius komitetus.

Bolševikams įsitvirtinus, nutrūko ryšiai su Lietuvos vyriausybe Kaune. Vietose ėmė kurtis partizanų grupės kovai prieš bolševikus. 1919 m. balandžio 5 d. įvyko slaptas karininkų suvažiavimas, kuriame buvo sudarytas apsaugos štabas. Jis paskelbė laikinai imąs visą valdžią į savo rankas ir pakvietė gyventojus stoti į steigiamus ginkluotus būrius. Štabo viršininku buvo išrinktas krn. A. Stapulionis⁸⁸.

Balandžio mėn. viduryje štabas jau buvo suformavęs 4 ginkluotas kuopas, kurios kovojo su bolševikais Saločių - Pasvalio - Pušaloto fronte. Balandžio 21 d. štabas kreipėsi į Krašto apsaugos ministerijos štabo viršininką, prašydamas atsiųsti aprangos, mundurų, 10 kulkosvaidžių, 300 šautuvų, 150 revoliverių, 30 000 šovinių ir kt.⁸⁹.

Po mobilizacijos atvykęs krn. P. Gudelis 1919 m. balandžio 26 d. buvo paskirtas organizuojamos Joniškėlio miesto ir apskrities II rūšies komendantūros komendantu⁹⁰.

Gegužės 14 d. komendantūrai buvo paskelbtas pirmasis įsakymas. Iš jo matyti, jog krn. Vl. Dumčius buvo paskirtas komendanto padėjėju ir kuopos vadu. Kuopą ėmė papildyti tiek vietiniai, tiek iš kitų vietovių siunčiami kareiviai. Pirmasis savanoris, atvykęs balandžio 26 d., buvo Antanas Baltaragis⁹¹.

1919 m. gegužės mėn. pabaigoje buvo parengta ir komendantūros kareiviams paskelbta instrukcija saugoti ir vidaus tvarką palaikyti Kuršo pasienyje. Ją sudarė 20 punktų. Žeimelio valsčiaus ribas saugojo 10, Vaškų valsčiaus-11 kareivių ir t.t.⁹².

1919 m. birželio 1 d. krn. P. Gudelis buvo paskirtas naujai sudaromos Pasvalio apskrities komendantūros komendantu, o nuo birželio 21 d. vykdė ir Biržų komendanto pareigas⁹³. Buvusi Linkuvoje Joniškėlio komendantūra liepos 1 d. persikėlė į Pasvalį. Krašto apsaugos ministerijos tiekimo skyrius II

⁸⁸ Joniškėlio apskr. apsaugos štabo 1919 m. balandžio 5 d. raštas Šiaulių komendantui //LCVA. F.929. Ap.4. B.41. L.1.

⁸⁹ Joniškėlio apskr. apsaugos štabo 1919 m. balandžio 21 d. raštas Nr. 122 KAM štabo viršininkui //LCVA. F.384. Ap.3. B.12. L.4.

⁹⁰ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.11. B.3. L.79.

⁹¹ 1919 m. įsakymai Joniškėlio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.120. L.3.

⁹² Ten pat. B.103. L.9,13.

⁹³ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.198.

rūšies komendantūrai įsikurti skyrė 63 000 auksinų. Liepos mėn. viduryje joje buvo 9 karininkai, 7 karo valdininkai bei 468 kareiviai⁹⁴.

Naujoji Pasvalio miesto ir apskrities komendantūra veikė buvusiose Joniškėlio ir Biržų apskrityse. Nuo 1919 m. rugpjūčio 7 d. jai vadovavo krn. J.Vėgėlis⁹⁵. Komendantūroje veikė žandarų, žvalgų, kulkosvaidžių ir ryšių komandos, o spalio mėn. pabaigoje veikė jau 2 kuopos. Pirmajai (208 kareiviai) vadovavo krn. Vl.Dumčius, antrajai (217 kareivių)- krn. A.Kaziliūnas⁹⁶.

1919 m. rudenį komendantūrai teko stoti į kovą su apskritin besiveržiančiais bermontininkais. Iš jų kovose Saločių valsčiuje, prie Žeimelio, Joniškyje ir kitose vietose buvo paimta daug ginklų bei kito kariško turto⁹⁷.

Lapkričio mėn. pabaigoje komendantūroje jau veikė 3 kuopos. Susidarė komendantūros batalionas, kuriame buvo 5 karininkai, 5 karo valdininkai ir 529 kareiviai⁹⁸. Tačiau šis batalionas veikė neilgai ir 1919 m. lapkričio 28 d. vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu Nr. 432 buvo išformuotas, o jo kuopos išskirstytos kitiems kariuomenės daliniams⁹⁹.

Lietuvos vyriausybės 1919 m. spalio 28 d. nutarimu Pasvalio apskrities centras buvo perkeltas į Biržus ir sudaryta Biržų apskritis. Ten buvo perkelta ir Pasvalio komendantūra. Ji buvo pavadinta Biržų miesto ir apskrities komendantūra¹⁰⁰.

Biržuose jau 1919 m. birželio mėn. pradžioje veikė laikinoji karo komendantūra. Jos komendantas buvo krn. Z.Šilkarskis, o padėjėjas - krn. J.Vėgėlis. Krn. Z.Šilkarskis iš Biržų pasitraukė įtarus, kad jis priklauso slaptai POW organizacijai. Komendantūrai laikinai vadovavo krn. J.Vėgėlis. Ši komendantūra veikė iki 1919 m. birželio mėn. 21 d. ir, kaip minėjome, po to buvo įjungta į Pasvalio miesto ir apskrities komendantūrą.

Naujai suformuotai Biržų miesto ir apskrities komendantūrai vyr. ltn. J.Vėgėlis vadovavo iki 1920 m. sausio 20 d. Tą dieną jį pakeitė kpt. St. Bagdonas¹⁰¹. Tų pačių metų spalio 1 d. vėl pasikeitė vadovybė. Mjr. St.Bagdoną perkėlus į mokomąjį batalioną, Biržų miesto ir apskrities komendantu buvo paskirtas kpt. V.Matulionis¹⁰².

Komendantūra buvo II rūšies, negausi.

⁹⁴ 1919 m. įsakymai Joniškėlio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.103. L.22,16,18; Pasvalio m. ir apskr. komendantūros sudėtis 1919 m. liepos 19 d. //LCVA.F.929. Ap.4. B.41. L.39-40.

⁹⁵ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.198.

⁹⁶ 1919 m. įsakymai Pasvalio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.120. L.42,48,54,84,96-97,99-102.

⁹⁷ 1919 m. įsakymai Pasvalio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.120. L.128.

⁹⁸ Pasvalio m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. gruodžio 8-15 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.52. L.128.

⁹⁹ 1919 m. įsakymai Pasvalio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.120. L.145.

¹⁰⁰ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.252.

¹⁰¹ Ten pat. B.23. L.22.

¹⁰² 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.297.

Suvalkų miesto ir apskrities komendantūra. 1919 m. birželio 1 d. krn. J.Perekšlis buvo paskirtas Suvalkų miesto ir apskrities komendantu ir pradėjo formuoti II rūšies komendantūrą¹⁰³. Jos formavimui buvo gauta 51 185 aukštiniai¹⁰⁴.

Iš įvairių karinių įstaigų bei dalių į Suvalkus buvo siunčiami kareiviai. V.Giedrys buvo paskirtas komendanto padėjėju¹⁰⁵.

Padėtis Suvalkuose buvo sudėtinga. Didelė dalis sulenkėjusių vietinių gyventojų buvo priešiška nusiteikę dėl formuojamos lietuvių komendantūros. Oficialios civilinės įstaigos buvo jų rankose. Okupacinė vokiečių valdžia Suvalkuose jautėsi gana tvirtai, tačiau konfliktuoti su lenkais nenorėjo. Komendanto J.Perekšlio teigimu, norint Suvalkų mieste bei apskrityje įvesti savąją tvarką, reikėjo turėti bent 10 karininkų ir 500 kareivių, skiriant po 30 žmonių kiekvienam valsčiui¹⁰⁶.

1919 m. liepos mėn. pradžioje vokiečiai ėmė apleisti Lietuvos pietinę teritoriją. Jų paliktose vietovėse turėjo išitvirtinti lietuvių kariuomenė. Demarkacinė linija su lenkais turėjo eiti Augustavo kanalu iki Nemuno, paskui tiesia linija ligi Varėnos imtinai, toliau 5 km į vakarus nuo geležinkelio Varėna-Daugpilis. Suvalkų komendantūros uždavinys buvo užimti liniją nuo Čiorny Brody vakarų kryptimi iki Vokietijos sienos. Suvalkų komendantūrai buvo pažadėta kariuomenės vadovybės parama, jei užimtų nurodytą teritoriją¹⁰⁷.

1919 m. liepos 8 d. iš Marijampolės 1-ojo atsargos bataliono buvo atsiųsti 58 kareiviai, o kitą dieną iš Kauno 2-ojo atsargos bataliono - 2 karininkai ir 109 kareiviai. Liepos 11 d. iš ministerijos tiekimų skyriaus dar gauta 59 500 auksinų.¹⁰⁸ Komendantūra gerokai sustiprėjo. Joje buvo 5 karininkai, 2 karo valdininkai, 1 felčeris ir 338 kareiviai¹⁰⁹. Tačiau šių jėgų dar nepakako. Gerai žinodamas realią padėtį vietoje, komendantas krn. J. Perekšlis liepos 26 d. dar kartą kreipėsi į karinę vadovybę, prašydamas kuo greičiau atsiųsti bent batalioną kareivių, kad sustiprintų demarkacinę liniją¹¹⁰.

Lietuvos karinė vadovybė šių komendantūros pageidavimų nebeįvykdė. Didelės lenkų kariuomenės pajėgos pažeidė pirmąją demarkacijos liniją ir veržėsi į Lietuvos teritorijos gilumą. Pagal santarvininkų kariuomenės vado

¹⁰³ Ten pat. B.3. L.96.

¹⁰⁴ 1919 m. įsakymai Suvalkų m. ir apskr. komendantūrai //F.499. Ap.1. B.178. L.1.

¹⁰⁵ Ten pat. L.9.

¹⁰⁶ Suvalkų m. ir apskr. komendanto 1919 m. birželio 23 d. pranešimas Nr.149 KAM rikiuotės skyriaus viršininkui //LCVA. F.499. Ap.1. B.181. L.7.

¹⁰⁷ Vyr.kariuomenės vado gen. S.Žukausko 1919 m. birželio 30d. įsakymas Nr.11 //LCVA. F.499. Ap.1. B.181. L.27.

¹⁰⁸ 1919 m. įsakymai Suvalkų m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.178. L.13-17.

¹⁰⁹ Suvalkų m. ir apskr. komendantūros žinios 1919 m. liepos 25d. //LCVA.F.499. Ap.1. B.181. L.42-43.

¹¹⁰ Suvalkų m. ir apskr. komendanto krn. J. Perekšlio 1919 m. liepos 26d. raštas Nr.688 KAM rikiuotės skyriui. //LCVA. F.499. Ap.1. B.181. L.16.

maršalo F.Focho 1919 m. rugpjūčio 3 d. patvirtintą antrąją demarkacijos liniją Suvalkų apskritis ir kitos Lietuvos teritorijos buvo atiduotos lenkams¹¹¹.

Susiklosčius tokiai padėčiai, Krašto apsaugos ministerijos vadovybė įsakė Suvalkų komendantūrą likviduoti¹¹². Kurį laiką komendantūra veikė Marijampolėje, o 1919 m. spalio 1 d. buvo likviduota¹¹³.

Lenkų kariuomenei traukiantis nuo Raudonosios armijos puolimo ir apleidžiant Lietuvos teritoriją, Suvalkų miesto ir apskrities I rūšies komendantūra buvo atkurta 1920 m. rugpjūčio 14 d. Jos komendantu buvo paskirtas kpt. K.Skučas¹¹⁴. Kareiviai buvo siunčiami iš kitų komendantūrų.

Tačiau ši kartą Suvalkuose komendantūra veikė neilgai - rugpjūčio 31 d. šiame mieste komendantūrai buvo paskelbtas paskutinis įsakymas (Nr.10)¹¹⁵. Atsitraukus veikiančioms Lietuvos kariuomenės dalims iš Suvalkų, komendantūra 1920 m. rugsėjo 1 d. buvo evakuota į Kalvariją, ten atsiųsta kareivių iš Kauno, o rugsėjo 17 d. perkelta į Marijampolę¹¹⁶.

Nuo 1920 m. spalio 12 d. Suvalkų komendantūra laikinai buvo prijungta prie Marijampolės komendantūros¹¹⁷. Likvidavimo išvakarėse - spalio mėn. pabaigoje - joje buvo 4 karininkai, 2 karo valdininkai ir 110 kareivių¹¹⁸.

1920 m. lapkričio mėn. pradžioje prasidėjo laipsniškas komendantūros išformavimas. Iš pradžių buvo likviduotos "dukterinės" Suvalkų komendantūros: gruodžio 1 d. - Prienų miesto komendantūra su belaisvių maitinimo punktu, gruodžio 3 d. - Kapčiamiesčio belaisvių maitinimo punktas ir gruodžio 4 d. - Kalvarijos lauko komendantūra¹¹⁹.

Suvalkų komendantūra buvo galutinai išformuota 1921 m. vasario 18d.¹²⁰

Ukmergės miesto ir apskrities komendantūra. 1919 m. gegužės 3 d. išvijus bolševikus iš Ukmergės ir jos apylinkių, susirūpinta komendantūros formavimu. Deja, neišliko pirmųjų įsakymų komendantūrai ir negalime nurodyti tikslios jos įsteigimo datos. Tik nustatyta, jog jau veikiančios komendantūros kuopa buvo pradėta formuoti 1919 m. gegužės 23 d. ir užbaigta tu pačių metų lapkričio 30 d.¹²¹.

¹¹¹ Demarkacinė linija //LE. T.4. Bostonas. P.433.

¹¹² KAM rikiuotės skyriaus 1919 m. rugpjūčio mėn. (diena nenurodyta) įsakymas Nr.3377 Suvalkų komendantui //LCVA. F.499. Ap.1. B.181. L.26a.

¹¹³ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.167.

¹¹⁴ Ten pat. B.23. L.246.

¹¹⁵ 1920 m. įsakymai Suvalkų m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.185. L.12.

¹¹⁶ Ten pat. L.13-14, 16,46.

¹¹⁷ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.308.

¹¹⁸ Suvalkų m. ir apskr. komendantūros žinios 1920 m. spalio 24-31 //LCVA. F.929. Ap.4. B.129. L.26.

¹¹⁹ 1920 m. įsakymai Suvalkų m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.185. L.155.

¹²⁰ 1921 m. slapsti įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.14. L.25.

¹²¹ 1920 m. įsakymai Ukmergės m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.504. Ap.1. B.11. L.45.

Vyriausiojo kariuomenės vado įsakymu Nr.16 paragrafas 8 pirmuoju oficialiu Ukmergės miesto ir apskrities komendantu 1919 m. birželio 18 d. buvo laikinai paskirtas Panevėžio bataliono krm. B. Kulvietis¹²², o liepos 1 d. jį gražino į jo karinę dalį. Naujuoju komendantu tą pačią dieną irgi laikinai buvo paskirtas krm. A. Kmieliauskas. Padirbęs vos porą savaičių, vadovavimą komendantūrai jis perdavė krm. K. Vilimui¹²³. Tuo metu II rūšies Ukmergės komendantūroje buvo 5 karininkai, 2 karo valdininkai ir 201 kareivis¹²⁴.

Komendantūra ilgą laiką veikė bolševikų pafrontėje, todėl jos veikla buvo plati. Reikėjo nemažai lėšų. Krašto apsaugos tiekimų skyrius 1919-1920 metais komendantūrai skyrė 532 494 auksinus¹²⁵. Be tradicinių komendantūrai keliamų uždavinių, ji prižiūrėjo miesto milicijos veiklą ir reikalavo, kad ji užtikrintų tvarką bei svarbių objektų apsaugą, o magistratas operatyviai pakeistų lietuviškais buvusius rusiškus gatvių pavadinimus, pradėtų statyti sugriautą Radiškio tiltą per Šventąją ties Vidiškėmis, talkininkautų formuojant Širvintų komendantūrą ir t.t.¹²⁶.

1919 m. vasarą padėtis Ukmergės mieste ir apskrityje buvo įtempta. Lenkai buvo užėmę kelis valsčius ir grasino visai apskričiai. Gyventojai nenoriai vykdė vietinės valdžios įsakymus, nemokėjo mokesčių, daugėjo spekuliantų, kilo produktų kainos.

Valstybinių ir visuomeninių organizacijų atstovai 1919 m. rugsėjo 18 d. įvykusiame susirinkime išrinko komisiją, kuri nutarė kreiptis į Ministrą Pirmininką, vidaus reikalų bei krašto apsaugos ministrus ir prašyti leisti apskrityje sudaryti Vyriausiąjį gynimo komitetą, pirmininkaujama Ukmergės karo komendantu¹²⁷. Nors centrinė valdžia negalėjo leisti, kad būtų sudarytas toks komitetas, tačiau tuometinis vidaus reikalų ministras P. Leonas ir Krašto apsaugos ministerijos rikiuotės skyriaus viršininkas krm. J. Byla pritarė tokiam pageidavimui¹²⁸.

Sužinojus jų nuomonę, 1919 m. rugsėjo 23 d. įvyko antrasis Ukmergės valdžios atstovų susirinkimas, kuriame Vyriausiasis gynimo komitetas ir buvo sudarytas¹²⁹. Kitą dieną įvykusiame Vyriausiojo gynimo komiteto posė-

¹²² Vyr kariuomenės vado 1919 m. įsakymai //LCVA. F.384. Ap.3. B.343. L.22.

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Ukmergės komendantūros stovis 1919 m. liepos 19 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.53. L.17.

¹²⁵ LCVA. F.504. Ap.1. B.22. L.50.

¹²⁶ 1919 m. įsakymai Ukmergės magistratui //LCVA. F.504. Ap.1. B.1. L.15. B.2. L.143.

¹²⁷ Iš Ukmergės m. atstovų susirinkimo protokolo 1919 m. rugsėjo 18 d. //LCVA. F.923 Ap.1. B.56. L.11a.

¹²⁸ Ukmergės m. ir apskr. komendantūros 1920 m. vasario 14 d. raštas Nr.371 KAM gen. Štabo rikiuotės skyriaus viršininkui //LCVA. F.929. Ap.4. B.10. L.115.

¹²⁹ Iš Ukmergės m. atstovų 1919 m. rugsėjo 23 d. įvykusio posėdžio protokolo Nr.3. //LCVA. F.923. Ap.1. B.56. L.10a.

dyje pirmininku buvo išrinktas komendantas krn. K. Vilimas¹³⁰. Spalio 14 d. įvykusiame komiteto posėdyje buvo patvirtintos Ukmergės apskrities Vyriausiojo gynimo komiteto taisyklės, suteikiančios komitetui plačius įgaliojimus¹³¹.

Tačiau šis komitetas veikė neilgai. Jam viršijus įgaliojimus, karinė vadovybė 1919 m. lapkričio 11 d. įsakė Ukmergės komendantui minėtąjį komitetą likviduoti, kaip "priešvalstybinį ir besikėsinantį atimti iš vyriausybės pamatines teises Ukmergės apskrityje"¹³². Lapkričio 17 d. komitetas nustojo veikti¹³³.

Nuo 1919 m. rugsėjo 21 d. iki 1920 m. balandžio 1 d. ir nuo 1920 m. spalio 20 d. iki Nepriklausomybės kovų pabaigos komendantūra buvo fronte¹³⁴. Komendantūra pasiuntė 688 naujokus¹³⁵ į kariuomenės dalis.

1920 m. rugpjūčio 8 d. kpt. K. Vilimas buvo atleistas iš Ukmergės komendanto pareigų. Komendantu buvo patvirtintas vyr. ltn. A. Žilinskas¹³⁶.

Vilniaus miesto ir apskrities komendantūra. 1920 m. liepos mėn. Raudonajai armijai stumiant lenkų kariuomenę iš Vilniaus krašto, Lietuvos karinė vadovybė susirūpino Vilniaus miesto ir apskrities komendantūros atkūrimu. Ji buvo pradėta formuoti Kaune liepos 12 d., komendantu paskyrus kpt. Vl.Kurkauską¹³⁷.

Karininkai ir kareiviai komendantūron buvo paskirti iš įvairių kariuomenės dalių arba mobilizuoti. Paskubomis suformuota komendantūra liepos 14 d. traukiniu išvyko iš Kauno į Vilnių. Kelionė nebuvo lengva, nes Vilniuje tebebuvo raudonarmiečiai. Nuo Vievio iki Vilniaus vis pasirodydavo raudonarmiečiai ir lenkai. Pačią pirmąją dieną, 4 km už Vievio, ties Baltmiškiu, lenkai užpuolė traukinį. Komendantūros karininkai ir kariai narsiai gynėsi ir lenkus atmušė. Kautynėse komendantūra neteko 10 žmonių, 7 buvo sužeisti, o 6 dingo be žinios¹³⁸.

Atvykusi į Vilnių, komendantūra įsikūrė Jurgio prosp. 3. Buvo formuojamos komendantūros kuopos ir komandos, skiriami jų vadai. Komendantas

¹³⁰ Iš Ukmergės m. atstovų 1919 m. rugsėjo 24 d. įvykusio posėdžio protokolo Nr. 3//LCVA. F.929. B.10. L.120.

¹³¹ 1919 m. spalio 14 d. patvirtintos Ukmergės m. ir apskr. Vyriausiojo gynimo komiteto taisyklės//LCVA. F.923. Ap.1. B.56. L.12a.

¹³² LCVA. F.929. Ap.4. B.10. L.116.

¹³³ Ukmergės m. ir apskr. komendanto 1920 m. vasario 14 d. raštas Nr. 371 KAM generalinio štabo rikiuotės skyriui//LCVA. F.929. Ap.4. B.10. L.115.

¹³⁴ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika//LCVA. F.384. Ap.3. B.534. L.113.

¹³⁵ Ukmergės m. ir apskr. komendantūros 1920 m. rugpjūčio 12 d. raštas KAM mobilizacijos skyriaus viršininkui//LCVA. F.504. Ap.1. B.18. L.370.

¹³⁶ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei//LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.227.

¹³⁷ Ten pat. L.221.

¹³⁸ V.V.1920 m. Vilniaus miesto komendantūra//Kardas. 1937. Nr. 3. P.63.

kpt. VI. Kurkauskas 1920 m. liepos 19 d. paskelbė visiems Vilniaus miesto ir apskrities gyventojams, jog "atvaduotoje iš lenkų okupacijos Lietuvos dalyje visa valdžia priguli tiktai Lietuvos Steigiamajam Seimui ir jo pastatytiems valdžios organams"¹³⁹.

Tuometinė civilinė ir karinė Lietuvos valdžia įvertinusios Vilniaus miesto ir apskrities komendantūros svarbą, ją rėmė kariais, ginklais bei lėšomis. Komendantūrai dirbti Vilniuje buvo labai sunku. Prie jos durų kasdien nutįsdavo ilgos eilės interesantų, kurių norų nebuvo galima laiku patenkinti. Komendantūrai dirbti trukdė raudonarmiečiai, kurie save laikė miesto šeimininkais ir savivaliovo. Tik rugpjūčio 26 d., pasitraukus jiems iš Vilniaus, komendantūra galėjo normaliau dirbti.

1920 m. rugsėjo 25 d. Vilniaus miesto įgulos viršininkas gen. lttn. S. Nas-topka gavo žinią, jog vietiniai lenkų partizanai rugsėjo 26 d. mieste rengia sukilimą ir nori nuversti lietuvių valdžią. Vilniaus komendantūra su kitomis kariuomenės dalimis pradėjo saugoti miesto centrinę dalį Gedimino pilies rajone bei žvalgyti Antakalnio apylinkes¹⁴⁰. Šį kartą lenkams nepavyko, nors savo agresyvių planų sužlugdyti Vilnių ir jo kraštą neatsisakė.

Sulaužę Suvalkų sutartį, 1920 m. spalio 8 d. rytą gen. L. Želigovskio "maištininkai" iš Varanavo bei Eišiškių apylinkių pradėjo žygi į Vilnių. Tą dieną komendantūroje darbas vyko beveik normaliai. Tik po pietų buvo pradėta ruošti apšaudyti Vilnių. Vienos komendantūros dalys per Maišiagalą bei Musninkus, o kitos - per Širvintas ir Ukmergę - organizuotai išvyko į Kauną, kurį pasiekė spalio 14 d. ir apsistojo A. Panemunėje¹⁴¹.

1920 m. lapkričio mėn. pradžioje, komendantūros išformavimo išvakarėse joje buvo 16 karininkų, 9 karo valdininkai, 1 karo gydytojas ir 689 kareiviai. Ji turėjo 28 arklius, 9 kulkosvaidžius, 615 šautuvų, 10 revolverių, 25 000 šovinių, 120 granatų, 8 telefono aparatus, 4 lauko virtuves ir kt.¹⁴².

Nuo 1920 m. lapkričio mėn. vidurio buvo pradėtas laipsniškas komendantūros išformavimas ir užbaigtas 1921 m. birželio 23 d.¹⁴³.

Trumpa kitų miestų ir apskričių karo komendantūrų kūrimosi ir veiklos apžvalga. 1919 m. sausio 5 d. paskirtam Kretingos srities apsaugos viršininkui krn. K. Vilimui buvo įsakyta steigti komendantūrą¹⁴⁴. Kovo mėn. viduryje komendantūroje jau veikė 65 savanorių būriai. Iki kovo mėn. pabai-

¹³⁹ Vilniaus m. ir apskr. komendanto kpt. VI Kurkausko 1920 m. liepos 19 d. skelbimas // LCVA, F.496, Ap.2, B.804, L.11.

¹⁴⁰ 1920 m. įsakymai Vilniaus miesto įgulai // LCVA, F.496, Ap.2, B.777, L.5.

¹⁴¹ 1920 m. įsakymai Vilniaus m. ir apskrities komendantūrai // LCVA, F.496, Ap.2, B.764, L.118-120, 122-123.

¹⁴² Vilniaus m. ir apskr. komendantūros žinios 1920 m. lapkričio 1 d. // LCVA, F.10, Ap.1, B.25, L.853.

¹⁴³ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika // LCVA, F.384, Ap.3, B.534, L.220.

¹⁴⁴ Kretingos m. ir apskr. 1919 m. kovo 13 d. ir kovo 24 d. pranešimai KAM štabo viršininkui // LCVA, F.384, Ap.3, B.12, L.32-33.

gos 227 savanoriai buvo išsiųsti į Tauragę. Iš Karaliaučiaus gauta 100 šautuvų, 2 kulkosvaidžiai ir 20 000 šovinių¹⁴⁵. Komendantūrai teko kovoti su spekuliantais, kurie iš Kretingos apskrities į Kuršą stengėsi išgabenti javus, gyvulius ir kt. turtą. Nuo 1919 m. liepos 7 d. komendantu dirbo karo valdininkas Z.Kelpša¹⁴⁶, o nuo lapkričio 15 d. - lt. St.Statkevičius¹⁴⁷. 1920 m. komendantais buvo: kpt. V.Gavelis(1920 08 08 - 1920 10 11), kpt. J.Vėgėlis(1920 10 14 - 1920 11 11), vyr. lt. A.Elsbergas(nuo 1920 11 11)¹⁴⁸.

1919 m. sausio 6 d. apsaugos viršininkas krn. J.Kubilius pradėjo organizuoti komendantūrą¹⁴⁹ **Tauragės srityje**. Sąlygos buvo labai sunkios, nes miestas karo metu labai nukentėjo. Pradėjusi veikti komendantūra 1919 m. vasario 11 d. buvo išformuota ir priskirta prie 1-ojo Žemaičių pėstininkų bataliono¹⁵⁰. Ji buvo atkurta tų pačių metų kovo 22 d., komendantu paskyrus krn. St. Bagdoną¹⁵¹. Nuo 1920 m. sausio 20 d. komendantūrai vadovavo kpt. St.Dabulevičius¹⁵².

1919 m. vasario 5 d. krn. V.Vitkauskas buvo paskirtas **Raseinių miesto ir apskrities** komendantu¹⁵³. Komendantūra buvo formuojama prie Kauno etapo punkto. Kovo 20 d. išvyko į nuolatinę dislokacijos vietą - Raseinius. Nuo 1920 m. sausio 15 d. komendantūrai vadovavo mjr. B.Štencelis¹⁵⁴, nuo rugpjūčio 8 d. - mjr. J.Statkevičius¹⁵⁵, o nuo spalio 14 d. - kpt. A.Augustauskas¹⁵⁶.

Iki 1919 m. kovo mėn. pradžios Telšių mieste ir apskrityje šeiminkavo bolševikai, todėl vasario 11 d. komendantūra buvo pradėta formuoti Kaune. Komendantu buvo paskirtas krn. Br.Zaleckis¹⁵⁷. Kovo 4 d. komendantūra išvyko į Telšius. Karių vis daugėjo. Balandžio mėn. pradžioje komendantūroje buvo 4 karininkai, 3 karo valdininkai ir 144 kareiviai¹⁵⁸. Pagrindinis komendantūros uždavinys - išsiųsti naujokus į įvairias karines dalis. Liepos 15 d. į Telšių komendantūros sudėtį buvo įjungta vos pora mėnesių veikusi Rietavo miesto komendantūra¹⁵⁹. Nuo lapkričio 1 d. komendantūros kuopa daly-

¹⁴⁵ Ten pat.

¹⁴⁶ 1919 m. įsakymai Kretingos m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.109. L.11.

¹⁴⁷ Ten pat. L.57.

¹⁴⁸ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.227,309,338.

¹⁴⁹ Ten pat. B.3. L.13.

¹⁵⁰ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.31.

¹⁵¹ Ten pat. L.58.

¹⁵² Ten pat. L.22.

¹⁵³ Ten pat. L.26.

¹⁵⁴ Ten pat. B.23. L.4.

¹⁵⁵ Ten pat. L.227.

¹⁵⁶ Ten pat. L.302.

¹⁵⁷ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.29.

¹⁵⁸ Telšių komendantūros žinios 1919 m. balandžio 10 d. //LCVA. F.929. Ap.4. B.45. L.214.

¹⁵⁹ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.96.

vavo kovose su bermontininkais. Nuo 1920 m. balandžio 11 d. komendantu buvo kpt. St.Rusteika¹⁶⁰.

1919 m. vasario 15 d. įsteigta **Marijampolės miesto ir apskrities komendantūra**. Pirmuoju komendantu buvo krn. J.Motiejūnas-Valevičius¹⁶¹. Po savaitės jį pakeitė krn. K.Skučas¹⁶². Nuo 1920 m. rugpjūčio 14 d. vadovavo ltn.J.Kalėda¹⁶³, o spalio 12 d. pareigas vėl perėmė kpt. K.Skučas¹⁶⁴. Nuo 1919 m. rugpjūčio 28 d. komendantūra kovėsi su lenkais.

1919 m. vasario 15 d. krn. A.Kmieliauskas pradėjo organizuoti **Vilkaviškio miesto ir apskrities komendantūrą**¹⁶⁵. Nuo liepos 1 d. jai vadovavo krn. St.Zaskevičius¹⁶⁶, o 1920 m. liepos 13 d. iš jo pareigas perėmė mjr. J. Ivanauskas¹⁶⁷. Nuo 1919 m. rugsėjo 4 d. komendantūros kuopa buvo fronte ir kovėsi su besiveržiančiais lenkais.

1919 m. vasario 15 d. krn. J.Variakojui buvo įsakyta pradėti formuoti **Kaišiadorių miesto ir apskrities komendantūrą**¹⁶⁸. Jam net nepradėjus darbo, komendantūra buvo kuriama prie Kauno miesto ir apskrities komendantūros. Jos komendantu buvo paskirtas krn. A.Kundrotas¹⁶⁹. Prie komendantūros veikė kuopa. Tų pačių metų gegužės 3 d. komendantūra buvo pavadinta Kaišiadorių komendantūra ir iš Kauno perkelta į Kaišiadoris¹⁷⁰. Liepos 1 d. prie Kaišiadorių komendantūros buvo prijungta krn. St. Nagrodkio vadovaujama vietinės reikšmės Žiežmarių komendantūra¹⁷¹. 1920 m. rugsėjo 3 d. Kaišiadorių komendantūra buvo pavadinta Trakų miesto ir apskrities komendantūra. Nuo spalio 18 d. jai vadovavo kpt. J.Butkus¹⁷².

Nuo 1919 m. kovo 15 d. iki birželio 15 d. veikė Gardino miesto ir apskrities komendantūra. Jos komendantu buvo krn. Demidovas¹⁷³.

1919 m. balandžio 16 d. krn. Pr.Šlapikas pradėjo organizuoti Šakių miesto ir apskrities komendantūrą¹⁷⁴. Liepos mėn. pradžioje jį pakeitė krn.

¹⁶⁰ Ten pat. B.23. L.103.

¹⁶¹ Ten pat. B.3. L.30.

¹⁶² Ten pat. L.57.

¹⁶³ Ten pat. B.23. L.246.

¹⁶⁴ Ten pat. L.308.

¹⁶⁵ Ten pat. B.3. L.30.

¹⁶⁶ Ten pat. L.85.

¹⁶⁷ Ten pat. B.23. L.204.

¹⁶⁸ Ten pat. B.3. L.30.

¹⁶⁹ LCVA. F.500. Ap.1. B.2. L.52.

¹⁷⁰ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.79.

¹⁷¹ 1919 m. įsakymai Krašto apsaugos ministerijai //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.109.

¹⁷² Ten pat. B.23. L.269,309.

¹⁷³ Ten pat. B.3. L.53,218.

¹⁷⁴ Kariuomenės dalių ir įstaigų kronika //LCVA. F.384. Ap.33. B.534. L.109.

VI.Reklaitis¹⁷⁵, o 1920 m. sausio 19 d. - mjr. A.Kubilius¹⁷⁶. Komendantūra buvo negausi.

1919 m. gegužės 3 d., išvadavus iš bolševikų Ukmergę, į Širvintas buvo pasiūsta krn. K.Dragunevičiaus vadovaujama kareivių kuopa, kad įsteigtų ten komendantūrą. Tuo metu Širvintas jau buvo užėmę lenkai. Iš pradžių santykiai su jais buvo draugiški. Krn. A.Pošiušas pasiskelbė vietos komendantu ir pradėjo rinkti savanorius¹⁷⁷. Darbas sunkiai sekėsi, nes dauguma miestelio ir valsčiaus gyventojų buvo sulenkėję, priešiskai nusiteikę lietuvių valdžiai. Širvintose kūrėsi lenkų ir lietuvių komendantūros, susidarė dvi valdžios. Tų metų liepos 15 d. krn. A.Pošiušas buvo oficialiai paskirtas Širvintų miesto ir apskrities komendantu¹⁷⁸. Rugsjūčio 7 d. jį perkėlė į kuopą, ir komendantu tapo krn. P. Gudelis¹⁷⁹. Lenkai tuo metu Širvintose ėmė savivaliauti ir rengėsi komendantūrą nuginkluoti. Lietuvių komendantūra buvo priversta pasitraukti į Gelvonus, o po to į Veprius. Čia būdama ji saugojo nuo lenkų barą nuo Neris upės iki Šešuolių miestelio. Lapkričio 23 d. komendantu buvo paskirtas vyr. ltn. A.Janavičius¹⁸⁰, o 1920 m. kovo 3 d. komendantūra likviduota¹⁸¹.

1919 m. liepos 15 d. pradėjo veikti krn. A.Plechavičiaus vadovaujama **Utenos miesto ir apskrities komendantūra**¹⁸². Jį nuo lapkričio 1 d. pakeitė krn. J. Tumas¹⁸³, 1920 m. rugsjūčio 8 d. - kpt. V.Galkevičius¹⁸⁴, o lapkričio 10 d. - kpt. J. Vėgėlis¹⁸⁵.

1919 m. birželio 9 d. pradėta organizuoti krn. Br.Draugelio vadovaujama **Rokiškio miesto ir apskrities komendantūra**¹⁸⁶. Liepos 14 d. vadovavimą jai perėmė krn. J Starkus¹⁸⁷. Po rugsėjo 23 d. komendantu dirbo vyr. ltn. A.Mikelevičius¹⁸⁸, o nuo 1920 m. rugsėjo 4 d. - kpt. P.Giedravičius¹⁸⁹. Komendantūra buvo negausi.

1919 m. rugsėjo 1 d. pradėta organizuoti **Ežerėnų (Zarasų) miesto ir apskrities komendantūra**, vadovu paskyrus krn. J. Balčiūną¹⁹⁰. Komendantūra

¹⁷⁵ 1919 m. įsakymai Šakių m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.505. Ap.1. B.1. L.3.

¹⁷⁶ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F. 384. Ap.1. B.23. L.16.

¹⁷⁷ Savanorių žygiai. T.1. V.,1919. P.161.

¹⁷⁸ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.198.

¹⁷⁹ Ten pat.

¹⁸⁰ Ten pat. L.236.

¹⁸¹ Ten pat. B.23. L.74.

¹⁸² Vyr. kariuomenės vado 1919 m. įsakymai //LCVA. F.384. Ap.3. B.343. L.22.

¹⁸³ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.242.

¹⁸⁴ Ten pat. B.23. L.228.

¹⁸⁵ Ten pat. L.338.

¹⁸⁶ 1919 m. įsakymai Rokiškio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.148. L.1.

¹⁸⁷ 1919 m. įsakymai Rokiškio m. ir apskr. komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.148. L.10.

¹⁸⁸ 1919 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.3. L.200.

¹⁸⁹ Ten pat. B.23 L.271.

¹⁹⁰ Ten pat. B.23. L.159.

buvo steigiama bolševikų nualintame krašte, todėl jai visko trūko. Nuo 1920 m. balandžio 1 d. jai vadovavo kpt. Br. Zaleskis¹⁹¹.

1920 m. liepos 11 d. krn. A.Elbergas Raseiniuose buvo paskirtas pradėtos formuoti Molėtų komendantūros komendantu¹⁹². Liepos 16 d. komendantūra atvyko į Molėtus, o liepos 22 d. išvyko į Švenčionis¹⁹³. Po poros dienų ji buvo pavadinta Švenčionių srities karo komendantūra, o nuo rugpjūčio 1 d. - **Švenčionių miesto ir apskrities komendantūra**¹⁹⁴. Rugpjūčio 8 d. komendantu tapo vyr.ltn. J.Beržinskas¹⁹⁵. Komendantūra Švenčionyse gyvavo neilgai. Želigovskininkams artėjant prie Švenčionių, ji pasitraukė į Uteną. 1920 m. gruodžio 23 d. buvo likviduota¹⁹⁶.

1920 m. rugsėjo 4 d. vyr.ltn.A.Mikelevičius pradėjo formuoti **Ašmenos miesto ir apskrities komendantūrą**. Iš pradžių ji buvo formuojama Kaune¹⁹⁷. Išvadavus iš lenkų 16 Ašmenos apskrities valsčių, komendantūra spalio 3 d. išvyko į paskyrimo vietą ir apsisėjo Medininkuose. Tačiau čia ji buvo neilgai. Puolant želigovskininkams, pasitraukė į Širvintas, o po kelių dienų į Ukmergę¹⁹⁸. Galutinai buvo išformuota 1921 m. sausio 10 d.¹⁹⁹

Vietinės kariuomenės brigada. Paskelbus karo padėtį Lietuvoje miestų ir apskričių karo komendantai naudojami didelėmis teisėmis, todėl žmonės rašė daug skundų. Juos komendantai su bylomis turėdavo siųsti krašto apsaugos ministrui. Ši procedūra labai trukdė ir sunkino Krašto apsaugos ministerijos darbą. Buvo nutarta administraciškai pertvarkyti buvusių karinių dalinių ir įstaigų darbą.

1920 m. vasario 23 d. buvo įsteigta vietinės kariuomenės brigada, kurios vadu tapo gen.ltn. Pr.Liatukas²⁰⁰. Gegužės pradžioje šiai brigadai priklausė visos komendantūros ir atsargos kuopa²⁰¹, o vėliau ir belaisvių stovyklų valdyba. Vietinės kariuomenės brigados vadovybė dažnai keitėsi. Nuo 1920 m. liepos 15 d. jai vadovavo gen.ltn. J.Kubilius²⁰², o dar po poros savaitių - mjr. A.Merkys²⁰³. Brigados vadas naudojo divizijos vado teisėmis.

¹⁹¹ Ten pat. B.23. L.103.

¹⁹² 1920 m. įsakymai Molėtų komendantūrai //LCVA. F.499. Ap.1. B.234. L.1-2.

¹⁹³ Ten pat. L.3-5.

¹⁹⁴ Ten pat. L.21.

¹⁹⁵ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei //LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.228.

¹⁹⁶ Ten pat B.37. L.46.

¹⁹⁷ Ten pat. B.23. L.271.

¹⁹⁸ 1920 m. įsakymai Ašmenos m. ir apskr komendantūrai//LCVA. F.499. Ap.1. B.1.L.33-35,38-39.

¹⁹⁹ 1921 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei//LCVA. F.384. Ap.11. B.14. L.22.

²⁰⁰ Ten pat b.23. L.96.

²⁰¹ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei//LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.156.

²⁰² 1920 m. įsakymai Vietinės kariuomenės brigadai//LCVA. F.10. F.10. Ap.1. B.9. L.17-18.

²⁰³ 1920 m. įsakymai Lietuvos kariuomenei//LCVA. F.384. Ap.1. B.23. L.225.

Vietinės kariuomenės brigados dalių kiekybinę ir kokybinę sudėtį bei ap-
rūpinimą apibūdina 1 lentelės duomenys²⁰⁴. Iš jos matyti, jog 1920 m. ši bri-
gada turėjo nemažas karines pajėgas, aktyviai dalyvavusias kovose su išorės
ir vidaus priešais.

Taigi Nepriklausomybės kovų metu kuriamos ir nuolat stiprinamos ap-
skričių ir miestų karo komendantūros tapo svarbia jėga, kuri organizavo, mo-
bilizavo krašto žmones, o dažnai ir ginklu padėjo įtvirtinti Lietuvos valsty-
bingumą vietose ir sudarė sąlygas tautos kūrybinei veiklai.

²⁰⁴ Lentelė sudaryta, remiantis 1920 m. gruodžio 22-31 d. Vietinės kariuomenės brigados dalių
žiniomis//LCVA. F.10. Ap.1. B.93. L.1-2. (Pažymėtina, jog kitose ataskaitose statistiniai duomenys
šiek tiek skiriasi).

1920 m. gruodžio mėn. 31 d. vietinės kariuomenės brigados dalinių sudėtis

Eil. Nr.	Brigados dalii pavadinimas	Karių vadininkai	Ugdymo	Paviršiaus kareivis						Naujosios kariuomenės						Gudai						Kariuomenės sumos																
				Viešos	Viešos	Ypatingosios	Gravitacija	Enalinė	Iš viso	Viešos	Ypatingosios	Gravitacija	Enalinė	Iš viso	Viešos	Ypatingosios	Gravitacija	Enalinė	Iš viso	Kari specializacija	15 viso kariuomenės sumos	Atskaita	Kariuomenės daliniai	Finovieniniai	Sovietiniai	Kariuomenės revoliuciniai	Gravitacija	Enalinė	Iš viso	Kariuomenės sumos								
1	Alytaus m. ir apskrities komendantūra	1	1	1	2	3	1	78	85	-	1	2	-	7	2	-	13	98	24	100	-	1	4880	-	330	-	15	-	5	-	15	-	5	-				
2	Belarų stovyklų valdyba	5	3	4	5	4	-	151	164	1	1	1	1	11	7	4	2	26	190	15	231	-	12	3307	219	5	1	3	-	10	-	2	-					
3	Bižu m. ir apskrities komendantūra	1	1	1	1	2	56	61	-	-	-	-	-	3	1	3	1	10	71	10	31	1	4	7757	-	99	-	1	-	2	-	8	-	5	-			
4	Brigados būklas	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	2	-	8	8	2	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	2	-	2	-			
5	Draugėms kuopa	3	1	5	9	4	3	85	107	-	-	-	-	5	2	1	-	4	12	119	13	167	-	5	4900	117	-	-	1	-	2	-	1	1	4	1		
6	Egėrai m. ir apskrities komendantūra	1	1	2	2	2	52	58	-	-	-	-	-	5	-	2	-	9	67	9	63	1	3	3485	50	2	46	-	63	3	-	2	1	11	-	-		
7	"Elenių" "	2	1	1	3	-	68	73	-	-	-	-	2	1	2	1	-	6	79	14	58	2	-	24850	-	223	-	67	2	-	-	-	-	-	-	-		
8	Klauso "	25	13	2	7	33	85	1035	1160	3	1	2	-	101	11	10	-	5	134	1294	79	1188	6	44	5955	-	611	4	-	15	-	22	-	57	-	-		
9	Mėduonių "	1	1	-	1	3	5	53	63	-	-	-	-	5	-	5	-	1	17	70	11	192	2	5	21801	-	72	8	-	7	2	6	-	8	7	4	-	
10	Kražiūkio "	1	1	-	1	3	-	46	50	-	-	-	-	4	1	5	-	1	13	63	11	58	-	2	1850	-	3	-	63	2	1	2	-	5	-	-		
11	Manjampolės "	2	1	-	1	2	3	48	56	-	-	-	-	3	3	2	-	10	66	7	64	-	5	2920	25	24	-	-	-	2	-	2	-	6	-	3	-	
12	Mėduonių "	1	1	-	1	3	5	54	63	-	-	-	-	3	-	-	-	6	69	9	57	1	1	-	-	18	-	2	-	2	-	6	-	2	-	-		
13	Panaevičio "	3	1	-	1	4	14	15	9	124	-	-	-	3	3	4	1	3	14	138	9	136	3	4	42105	25	14	100	-	10	1	-	4	-	6	1	5	-
14	Rasenių "	1	1	-	1	2	4	34	47	-	-	-	-	4	-	-	-	1	10	57	7	57	1	2	3780	-	65	-	44	2	-	1	3	1	3	-		
15	Rokiskio "	1	1	-	1	4	3	46	55	-	-	-	-	1	3	2	-	1	10	65	9	49	1	2	8180	-	160	-	2	-	1	1	4	1	1	1	-	
16	Sėnių "	2	1	-	1	2	1	3	57	64	-	-	-	2	1	-	-	11	75	18	62	-	4	7593	-	300	-	-	-	2	-	2	1	11	-	-		
17	Sėnių "	1	1	-	1	2	3	4	47	57	-	-	-	4	2	1	2	13	70	11	57	-	3	4449	75	16	-	27	2	-	3	-	5	-	-	-		
18	Sėnių "	3	2	-	1	3	6	1	124	135	1	2	3	12	2	-	-	1	21	156	11	170	-	13	14200	-	-	-	-	3	-	2	1	-	-	-		
19	Tauragnės "	1	1	-	1	1	2	-	54	58	-	-	-	3	2	1	4	1	13	71	11	55	-	13	3105	280	-	15	4	1	2	-	3	2	-	2	-	
20	Telšų "	1	1	-	1	1	2	49	53	-	-	-	-	5	3	1	-	2	13	66	9	52	1	4	2520	-	92	2	2	2	4	2	6	13	-	-		
21	Trelių "	2	1	-	1	2	3	6	64	66	-	-	-	6	3	3	-	14	80	12	60	1	4	15000	-	400	1	-	3	-	2	-	10	-	-			
22	Umergės "	2	1	-	1	2	2	51	57	-	-	-	-	4	3	1	-	12	71	10	61	2	4	9521	-	210	9	2	-	1	8	-	-	-	-			
23	Utenos "	2	1	-	1	1	2	44	48	-	-	-	-	3	2	4	2	3	16	64	11	60	-	1	9600	-	212	4	-	3	-	6	-	-	-			
24	Vilavadijo "	2	1	-	1	2	3	-	78	85	-	-	-	5	2	-	-	11	95	9	64	-	2	3247	-	-	-	-	-	3	1	2	-	6	-			

Iš viso: 67 | 39 | 5 | 37 | 81 | 157 | 95 | 12455 | 2788 | 6 | 16 | 16 | 1 | 205 | 60 | 50 | 20 | 21 | 29 | 424 | 3202 | 331 | 3102 | 22 | 422 | 25875 | 791 | 16 | 8003 | 33 | 221 | 74 | 6 | 82 | 6 | 106 | 4 | 52 | 7

* - veikė trumpą laiką